

DOBOS LÁSZLÓRA EMLÉKEZVE

■ „Élet a nemzetért, küzdelem a nemzetért, a nemzet kultúrájáért, a nemzet nyelvéért, a nemzet egységéért, a megmaradásért.” Ezzel a mondattal kezdte, épp egy évtizeddel ezelőtt, Dobos László a hetvenéves Pomogáts Béla köszöntését. Most, amikor a Felvidéken, Királyhelmeceken nyolcvannégy esztendeje született, Sárospatakon tanult, élete nagy részét Csehszlovákiában, majd Szlovákiában leélt író, szerkesztő, politikus már nincs köztünk, az idézett mondattal jellemezhetjük hosszú szolgálatát. De ha életútját, a történelmi körülményeket, a legyőzni akart, próbált akadályokat nevesíteni akarjuk, ugyancsak az ő szavait fordíthatjuk vissza a Dobos-sorsra: „A XX. század magyar történelmének nem volt békés és gondtalan sétánya. Az ország megcsonkítása, birodalmak gyilkoló, kényszerítő szorítása, az ellenséges szomszédok környezete, a belső testvérharcok, a szolgálalkúság, a fajgyűlölet, a politikai perek, az akasztófák, az ártatlan áldozatok, a bosszúállás hegy-völgyei, kiűzetés a hazából... Népiirtás a határokon kívül; kisajátítják tulajdonainkat, elveszik, tiltják történelmünket, megalázzák nyelvünket; oktalan büntetések hetedízíglen...” Jellegzetes Dobos-mondatok a magyarság, benne a csehszlovákiai-szlovákiai magyarság újkori históriájáról, arról, aminek tudatában harcolt mint a pozsonyi *Irodalmi Szemle* főszerkesztője, Csemadok-elnök 1968-ban és e fontos év után is vezető politikus, regényíró, publicista. Néhányszor közvetlenül is tanúja lehettem – Pozsonyban, Budapesten, Detroitban, 1989 decemberében Kolozsvárt is –, hogy Dobos László számára az idézettek nem hangzatos szavak voltak, hanem egy közös ügy vállalása.

Az ügy marad, az emberek, az eszközök változnak, cserélődnek.

Dobos Laci jó emlékét pedig sokan őrizzük.

Kántor Lajos

CSERNÁTONTÓL A REMÉNYSÉG TAVÁIG Cseh Tibor szellemi hagyatéka

■ 1. „Tamási Áron...?! Ugyan már, mit hagyott a falujára?” Az egyik farkaslaki atyafi állítólag így kérdezett vissza, midőn a messzi földről érkezett látogató az író szülőháza felől érdeklődött a szénégetők falujában. Történt mindez még az „ántivilágban”, amikor az *Ábel*-trilógia, a *Szülőföldem* és megannyi maradandó alkotás nagy hatású szerzőjének szállóigévé vált mondatait is csak suttogva lehetett kiejteni. Azóta is foglalkoztat a kérdés: klasszikusként tisztelt írónk ugyan mi mást hagyhatott volna a falujára, mint a világhírnév kupolája alatt kiegyenesedett emberséget. Hogy ebből a mai farkaslakiak a maguk szorgalmával jól meg tudnak élni, azt örvendetesen bizonyítja az egyre gazdagabbá, tehetősebbé váló Gordon-hegy alatti település látványa. Ha egyébert nem, hát ezért is érdemes volt „ébresztgetnie” Tamásinak a Firtos lova hátán elaludt Gondviselést.

Csernátonnak nem mai keletű a hírneve, szellemi nagyjaink közül számtalannak Csernáton volt a világgá röptető hátországa. „A már a 17. századtól sokfelé ágazott, kiterjedt Cseh família nemcsak presbiterek, hanem lelkészek, cancellisták, katonák és alapítványtevők, korok műveltségében otthonos lateiner értelmiségiek, bírák és jegyzők, vármegyei hivatalnokok, gazdálkodó kisbirtokos nemesek és tanult mesteremberek hosszú sorát adta a székelységnek és egész Erdélynek.” A modern erdélyi magyar grafika káprázatait megeremtő Cseh Gusztáv életművét bemutató impozáns Csapody

Miklós-kötetből idéztem az elhangzott mondatot, annak is a *Háromszéki ősök* című alfejezetéből. Maga a művész 1973-ban ezt jegyezte fel műhelynaplójába: „Emlékeim olyan tájat térképeznek fel, amit nagyon szeretnék szülőföldemnek nevezni. Szülehettem volna ott is, Csernátonban, amiről annyit mesélt apám, s ahonnan valamikor Cseh József szabólegény elindult »világga«, és Nagyváradon kötött ki. Vándorkönyvét őrzöm, bár nagyon a kézdivásárhelyi Céh Múzeumba kívánkozna.” Cseh Gusztáv édesapja híres kolozsvári reklámtervező grafikus és betűművész volt. Ezt kötötte a fia lelkére 1960-ban, amikor a család hírnevét tovább öregbítő ifjabb Gusztáv a művészi pályáját elkezdte: „Kívánom, hogy törekedj a jóra és a szépre. Vezéreljen a szorgalom és a kitartás. Tedd magadévá azokat az eszméket és célokat, amelyek népünk legjobbjait vezették. Szeresd e népet, melyből származol. Gyarlóságai mellett vedd észre nagy értékeit, amelyek a mi büszkeségeink is.”

Sokan indultak „világga” Csernátonból, illetve az itteni Cseh famíliából. Nemzedékek hosszú sora tette jó csengésűvé századokon át a település nevét. Kirajzásaik mozgatórugója mindenkori az erdélyi építkezés és értékkeremtés volt. Ahogy Cseh Gusztáv művészetében is meghatározó nyomot hagyott a gének láthatatlan útjain vezérlő virtuális (eszmenyi?) szülőföld üzenete. A romantikus világjárónak aligha nevezhető, a 20. század minden traumáját elszenvedő Cseh Tibor gyakorlatias észjárására vall, hogy amint kedvező alkalom adódott rá, megpróbált hagyományt teremteni a Csehek Csernátoni Világtalálkozójáról. Nem a négy világtájról hazarajzó família nagyobb dicsőségére, hanem az otthoniak megsegítése érdekében. Azóta több erdélyi nemesi család (köztük a Kálnoky família) – jegyezte fel Sylvester Lajos – szervezett rendszerint valamilyen magyar nemzeti eseménysorhoz kötődő világtalálkozót. A könyvtára egy részével és az életművéből ízelítőt nyújtó első kötetével most hazatérő Cseh Tibor elmékedéseit/tőprengéseit közt tallózva ezt olvasom: „Ha a hollandok, az amerikai unitáriusok, a németek testvérükké tudnak fogadni erdélyi falvakat és azok lakóit szívvel-leléssel segítik, akkor az Erdélyből elmenekült, kiűzött, kivándorolt vagy őrhelyüket elhagyott magyarok (mint az orvosok ezrei, a papok százai) vajon nézhetik-e tétlenül és érzéketlenül testvéreik sorsának alakulását? Bizony nem tehetjük ezt, ha csak egy cseppnyi is maradt őseink véréből.”

2. Cseh Tibornak a szétszórtságból hazanéző, az idők örvénylése közepette a mai gondok sűrűjébe tekintő és ugyanakkor a jövőépítés támpontjait is megjelölő egyik írásának a címe: *Csernátontól a Reménység taváig*. Hogy miért és miként vált az amerikai (Ohio állambeli) Lake Hope magyarított megnevezése a kötet cím meghatározó színtagmájává? Az életmű egészén átívelő, öt évtizedet átfogó visszatekintés költői emelkedettségének és egyszersmind létfilozófiai mélységének köszönhetően. Az írások megjelenítő erejét gyakorta drámai hangsúlyok fokozzák, és az egész kötetet végeredményben úgy is olvashatjuk, mint az életpályája lezárulása után hazatemetkezett szerző (civilben vegyész mérnök) testamentumát. Akit kisgyermek korában a szó szoros értelmében átloptak a trianoni határon, és akinek a második világháború után vállalnia kellett a kényszerű emigrációt, az egyéni és közösségi otthonkeresés és otthonteremtés küzdelmét az Újvilágban. Hogy aztán 1989 táján felismerje, s a Reménység tavánál megfogalmazza: „Mostantól kezdve az utak nem Nyugat felé vezetnek, hanem hazafelé.” Százerek sorsa volt a kivándorlás, a menekülés, az amerikanizálódás, viszonylag keveseké a hazatérés. Akár szerkesztési bravúrnak is tekinthető: Ludányi András úgy ajánlja figyelmünkbe Cseh Tibor örökös vándorlássorozatból álló életének kontinenseket átfogó stációit – „egy fantasztikus életút szellemi, érzelmi tartópilléreit” –, hogy közben egy amerikai magyar közösség „belső kohéziójának gerendázatát” és „műves belsőépítészeti kiképzését” is láthatóvá teszi. És ezzel megvilágítja a magyar emigráció történetének egy kevésbé ismert – 1948 és 1956 közötti – szakaszát.

Teszi ezt nemcsak baráti közelségből, hanem a politológiai professzor, a szociológus, a történész szakmai biztonságával, aki jelentős szerepet játszott/játszik az amerikai magyar politikában és a magyar, valamint más kisebbségek jogainak védelmében. Élet-sorsuk is sok tekintetben párhuzamos. A nagyszülei révén erdélyi származású Ludányi András 1944 őszén hagyta el szüleivel Magyarországot, Ausztriából települt át az Amerikai Egyesült Államokba. Cseh Tibor – miután kétszer is megszökik a szovjet fogságból – 1945 augusztusában egy kézdivásárhelyi népgyűlésen, amelyet a demokratikusnak hirdetett Groza-kormány támogatására hívtak össze, a párizsi békekonferenciát

megelőzően egyedül azt látta üdvözítőnek, hogy Erdély a továbbiakban maradjon független. Mínek következtében másodsor is el kellett hagynia szülőhazáját. Aztán – miután „odaát” pár év múlva megtudta, hogy az Államvédelmi Hatóság körözi – Magyarországot is. Ausztriából indult 1948-ban Brazíliába cserkészcsapatokat szervezni.

Ludányi András és Cseh Tibor amerikai munkássága 1969-ben kapcsolódott össze. Előbb egy negyedévi folyóirat, az *Itt–Ott* hasábjain, aztán nyár végi konferenciák alkalmával; pár évig a pennsylvaniai Hereford tanyán, majd a Reménység tavanál; ahol modell értékűvé forrta ki magát a folyóirat szellemi holdudvarából kinőtt, nemzedékeket összefogó, az amerikai létet az *otthonival/itthonvalóval* összekötő Magyar Baráti Közösség. Ezzel az 1974-ben hivatalosan bejegyzett egyesülettel – tekintett vissza az együtt megtett útra Ludányi – jogi keretet kapott az önképzés, a könyvkiadás, a kulturális körutaztatás, a nyári egyetemek és mindazok a munkák, amelyek a szétszórtságban biztosíthatták a magyarság fennmaradását. A hatvanas évek derekán még egyetemi hallgató Éltes Lajos, Ludányi András és Csomay György kezdeményezése akkor vált szélesebb karolásúvá, amikor a cserkészmozgalom tapasztalatait kamatoztató Cseh Tibor is csatlakozott hozzájuk.

A Magyar Baráti Közösség abból a felismerésből jött létre – külön-külön is megfogalmazták ezt a mozgalom elindítói –, hogy az „emigráns és kivándorolt” magyarság „az enyészet és a felszívódás martaléka” lesz az amerikai olvasztótégelyben, ha folytatódik a széthúzás a különböző nemzedékek és csoportok között. Cseh Tibor, miután családjával átköltözött az Egyesült Államokba, hamar megtalálta az utat az *Itt–Ott*hoz, és közösen hirdették meg a tizenötmillió magyar integrációjának az eszméjét. Az Illyés Gyula-i értelemben vett szellemi haza érdekében/védelmében. Ennek köszönhetően vált a Magyar Baráti Közösség egyre inkább a legnagyobb és legjelentősebb amerikai magyar értelmiségi szervezetévé – miként Borbándi Gyula írja (*Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1996. 285–290.*) –, a nyugati magyarság *szellemi házává, lelki templomává*.

Hogy miként zajlott le ez a folyamat? Az évekig folytatott belső dialógus nyomán tisztult le az a metafizikai igény, amelyik új létfilozófiát, sajátos gondolkodásmódot eredményezhetett. Alapállásuknak ekképp adott hangot Cseh Tibor: „Mi *itt* vagyunk – az otthoniak *ott*. [...] Ezzel a gondolkodásmóddal kiirtottuk önmagunkból az *emigráns lelkület pesszimista melankóliáját*, mely azzal ostorozza önmagát, hogy egy nemzedéken belül úgyis beolvadunk. Mi elhajítottuk az emigráns lelkiség koloncát, *szembenézünk a kettős hűség problémájával*, és vállaltuk azt. Ezért vagyunk derűsek: megtaláltuk létezésünk értelmét, nem vagyunk gyökértelenek.”

Nem csoda, hogy vannak, akik akár többnapos autótut is vállalnak, csak hogy idejében a konferencia színhelyére érkezhessenek. Mert idejekorán beléjük ivódott a felismerés: igaz ugyan, hogy Amerika a lehetőségek országa, s minden lehetsz, ha akarsz, ha szerencséd van, és a pénz is megkeresed hozzá, de ne számíts segítségre senkitől, legkevésbé a kormánytól. „Magyarnak is megmaradhatsz. Csak rajtad múlik. És kedvedre beolvadhatsz, ha úgy tetszik” – gondolkoztatta meg kortársait Cseh Tibor. Majd ekként biztatta többlet-erőfeszítésre őket: „A kisvárosban, ahol évtizedek óta élünk, rajtunk kívül egy száz magyar sincs. Közösségi életünk a környező városokhoz köt. Olyan, mintha Kolozsváron élnénk, Désre járnánk templomba, Torockóra vinnénk a gyerekeket magyar iskolába, s Marosvásárhelyre mennénk Magyar Házba ünnepélyre.”

3. Cseh Tibor gyakorta *elmélgedéseknek*, nem ritkán *töprengéseknek* nevezi a maga műfaját. „Az *örökkévalóság felé* című elmélgedésemben – írja például a *Magyarságtudati kiskátéban* – a Magyar Baráti Közösségbe tömörült maroknyi külföldi magyarság filozófiai értékrendszerét elemeztem. Ennek az értékrendszernek metafizikai alapjait a *megmaradás igényében* jelöltem meg, mely minden élőlényre jellemző természeti törvény. Nevezik fajfenntartási ösztönnek is. (Ez utóbbi fogalmat Darwin vezette be a tudományos szóhasználatba.)” Hogy a létfilozófiai mondandó miért éppen ebbe a formába kívánczolt, erre a *Magyarságtudati kiskátéban* találunk magyarázatot. Ennek alcíméből viszont az derül ki, hogy a szerkesztő a könyvterjedelmű *Penedói töprengésekből* azért vett át részleteket, hogy minél teljesebb lehessen a Magyar Baráti Közösség történetéről szóló fejezet, az *Igénk a nyelvünk*. Cseh Tibornak a *Penedói töprengésekhez* fűzött magyarázatában olvasható e szívszorító vallomás:

„1974 és 1979 között öt hosszú éven át Brazíliában éltem, a kies Parayba folyó völgyében, Rezendén, egy amerikai cég kémiai gyártelepének műszaki igazgatójaként. Családom az Egyesült Államokban maradt. Rezendének nem volt magyar lakossága, nem volt, kivel magyarul beszéljek. Abszolút emigrációnak neveztem el életemnek ezt a korszakát. Festői hegyek vették körül Rezendét, melynek fekvése emlékeztetett szűkebb hazámra, Háromszékre. Csak a Parayba nevét kellett Feketeüggel behelyettesítenem. A Serra do Mar voltak a Délkeleti-Kárpátok s a Mantiqueira erdős bércei a Bodoki-havasok. Zágont Penedónak hívták. Brazília egyetlen finn települése volt Penedó, hat kilométerre Rezendétől, a Mantiqueira aljában, a frissen csobogó hegyi patak mentén kanyargott fel a hegyek közé. Egy finn barátomnak volt egy vadászskunyhója, messze fönn a falu felett. Ott töltöttem számos hétvéget, abszolút emberi egyedülletben, de igen jó társaságban, fák, madarak, állatok és kövek között. Termékeny korszaka volt életemnek. Számos jegyzetet készítettem, és sokat gondolkoztam a magyar túlélés problémáiról. Gondolkodás és jegyzetelés közben gyakran hangosan beszéltem magyarul a fákhhoz. Nem bolondultam meg: gyakoroltam az anyanyelvemet, mert a fákon kívül nem volt más, kikkel magyarul beszéljek...”

Nem nehéz felismerni: olyan nyelvi műveltséggel és írói leleménnyel rögzíti élményeit, amelyik irodalmi és gondolkodói példaképeinek sajátja. Az egyéniségét és szerepvállalásait bemutató fejezet után a kötetben mindjárt Zrínyi, Szabó Dezső, Németh László, Gombos Gyula, Teleki Pál, Tamási Áron, Illyés Gyula, Wass Albert köszön vissza ránk. És persze mindenekelőtt Ady, akit a magyarság legnagyobb profétájának tart („a mi számunkra *a magyar proféták Isten küldöttei a magyarság számára*, miként az ószövetségi proféták a zsidó nép számára”). A szétszórtságban tudatosodik benne igazán az Ady által 1914-ben sürgetett magyar Templom felépítésének szimbolikája. Mélyseges meggyőződése, hogy az csak akkor fog felépülni, ha olyan proféták rakják a falait, mint Dávid Ferenc, Ady, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Németh László, Tamási Áron.

„Mindenütt velünk van a szellemi haza” – írja egyik látomásában. „Velünk van a papír fölé hajló Csokonai, az apjával perlekedő Bolyai, Ady látomásai, káromkodásai, de álma is a Templomról, Pázmány dörögése, Dózsa megváltó tűzkoronája, a molnárléány ötfokú éneke az álmélkódó püspöknek, a hajdú virtuosos tánca Esztergom árkában, Szenczi Molnár haldokló zsoldára Marosszentimre tornya alatt, amikor már csak a tizenegyedik éneklő a Tizenkettediknek, az elveszett mitológia sejtelmes nyomai besüppedt kopjafákban és székelykapuk életfáiban, Dávid Ferenc tépelődése a dévai börtönben, Vajda János szomorú nézése, a hegyről lefelé lépegető Ábel fáradt igyekezete, a déli harangszó Hunyadit idéző kongása s Bartók halhatatlan lelke az éjszaka tücsökmuzsikájában... S mikor vonatfűtyöt hallunk Pennsylvaniában, a mi vonatunkban, a herefordi farmerek között, egy láthatatlan kicsiny asszonyka is ül: méhében viszi a magyar jövődőt Szekszárd felé... Ez a tudattartalom a mi hozzájárulásunk a *világegyetem harmóniájához*. Nélküle szegényebb lenne a világ, és tudjuk, hogy a magyar szó nélkül elmosná ezt az örökséget az idő tengere. [...] Azt is tudjuk, hogy a sírt, ahol a nemzet elsüllyed, nem vennék körül a népek, és az ember millióinak szemében nem ülne gyászkönyv.”

4. „Minden tűzből hamu lesz – írja Cseh Tibor –, de a tábortűz bennünk szunnyad, amíg élünk. A jó tábortűz felejthetetlen, kozmikus élmény. Megáll az idő – a külvilág elsüllyed körülöttünk. A fény körén túl: sötétség, suhogó fák, zűrzavaros hétköznap... A fényen innen a tűz, a láng, a fa, az ember lelkéből születő nóta, ballada, mese, tánc, tréfa, versek, szilaj csatakiáltások; az élők és ősök hangja, a mai fiatal vidámsága és évezredes bölcsesség, álom és valóság misztériuma... [...] Ültesd egymás mellé Petőfit és a Sao Paulo-i névtelen magyart, Rákóczit és a sydneyi kiscserkészt [...], és a tábortűz fényénél meg fogják ismerni egymást...”

E kozmikus tábortűz fényénél a szavak és tettek azonosságának embereként ismerjük meg Cseh Tibort. *Szóval? Nem! Tettel!* – a harmadik évezedet küszöbén ezt a sokatmondó címet adta annak a fejtegetésének, amelyben Magyar Baráti Közösség előtti teendőket vázolta. A legsürgösebbnek a *magyarságvédelmi kommunikációs világhálózat megteremtését* tartotta, a csak angolul beszélő másfélmillió magyar megszólítását a magyarságvédelem érdekében. A másik cél, amit soha és sehol nem szabad szem elől

téveszteni: nyelvünk tisztaságának a megőrzése. Hogy ne következék be a Kárpát-medencében a gondolkodásbeli és nyelvi amerikanizálódás.

Ludányi András a Reménység tavánál jelentette be a múlt évi konferencián, hogy hozzálát Cseh Tibor szellemi hagyatékának a feltárásához, közkinccsé tételéhez. Nyomban felhívást tett közzé a könyv előjegyzésére. Alighogy megkapta a nyomdából az első ötven példányt, útja – egy kis baráti csoport élén – Alsócsernátonba vezetett. Híven követve a szót a tettel összekapcsoló – Óperenciás tengeren inneni és túli – jellemek példáját.

Cseke Péter

